Böyük Vətən müharibəsinin başlanmasından 79 il ötür

Dünya tarixinin ən qanlı savaşı

1941-ci ilin 22 iyul günü dünyanın taleyini dəyişəcək an idi. Həmin gün faşist ordusu SSRİ-yə qarşı bütün cəbhəboyu hücumu nəzərdə tutan "Barbarossa" planını işə saldı. Bu, ildırımsürətli əməliyyatın adını faşistlər Müqəddəs Roma imperiyasının imperatoru I Fridrix Barbarossanın adından götürmüşdülər. Plana görə cəmi 3 ay ərzində SSRİ-nin Avropa hissəsi tam tutulmalı idi. Plan alınsaydı, tərəqqipərvər bəşəriyyət addım-addım faşizmin dəhşətli caynaqlarının əsarətinə düşəcəkdi. On minlərlə adamı çox sadə bir səbəbə - milli mənsubiyyətə görə ölümə məhkum edən, qaz kameralarına göndərən bu ideologiyanın hakim olduğu dünyada insanların həyatı necə olacaqdı?! Adam bu barədə heç düşünmək belə istəmir.

"Bu gün tarixi yenidən yazmaq, faşistləri qəhrəmanlaşdırmaq, tarixi həqiqəti təhrif etmək kimi təhlükəli meyillər müşahidə edirik. Biz buna çox ciddi yanaşmalıyıq. İstər tarixin yenidən yazılması, istərsə də faşizmin qəhrəmanlaşdırılması qətiyyən yolverilməzdir" deyən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev yüz minlərlə Azərbaycan övladının qanı bahasına əldə olunmuş faşizm üzərində qələbə ilə bağlı ölkəmizin mövqeyini qətiyyətlə dilə gətirir: "Biz Böyük Vətən müharibəsi haqqında həqiqətin təhrif edilməsi, tarixin yenidən yazılması, faşizmin və faşistlərin qəhrəmanlaşdırılması cəhdlərinə qarşı qətiyyətlə mübarizə aparırıq. Bizim mövqelərimiz həm tarixi həqiqətə, ədalətə, həm də buna əsaslanır ki, gələcək nəsillər kimin təcavüzkar və kimin təcavüz qurbanı olmasına, kimin qalib gəlməsinə və bu qələbənin nəyin bahasına qazanılmasına heç vaxt şübhə etməsinlər".

Stalin bakılı Zorgeyə niyə inanmadı?

Hitler Almaniyasının dünyanın ərazicə ən böyük imperiyasına qarşı "Barbarossa" planını həyata keçirməsi faşistlərin Qərb ölkələrində qazandıqları qələbələrdən irəli gəlirdi. Böyük Britaniya hitlerçilərə qarşı mübarizədə mühüm dayaq nöqtələrini, kommunikasiya xətlərini əlində saxlamaqla müqaviməti davam etdirsə də, Fransa artıq təslim olmuşdu. Beləliklə, Hitler qərbdə öz məqsədlərinə çatdığını güman edirdi. Avropada tam hakim qüvvəyə çevrilməkdən ötrü isə qarşıda yeganə maneə kimi ancaq SSRİ vardı. Ona görə də qüvvələri qəfildən Sovetlər İttifaqına qarşı yönəltdi. SSRİ və Almaniya arasında bir-birinə hücum etməmək haqqında pakt mövcud idi. Amma Stalinin Balkan yarımadasına və Qara dəniz boğazlarına olan iddiaları Hitlerin ciddi narahatlığına səbəb olurdu. Buna görə də o, həmin paktı əhəmiyyətsiz sayaraq, 1940-cı ilin iyununda Vermaxt rəhbərliyinə SSRİ-yə qarşı hücum planı hazırlamaq tapşırığı vermişdi.

Alman qoşunlarının sərhəd boyu toplaşması haqqında kəşfiyyat məlumatları sovet rəhbərliyinə hələ 1941-ci ilin əvvəllərindən daxil olurdu. Həmin ilin 15 mayında məşhur sovet kəşfiyyatçısı, Bakının Sabunçu qəsəbəsində anadan olmuş Rixard Zorge Tokiodan göndərdiyi məlumatda hətta müharibənin başlanacağı 1941-ci il 22 iyun tarixini də dəqiq göstərmişdi. Amma Stalin bu məlumatlara inanmırdı. Hesab edirdi ki, bütün bunlar Almaniyanı SSRİ-yə qarşı yönəltməkdən ötrü Böyük Britaniyanın təxribat cəhdləridir. O, hitlerçilərin SSRİ-yə hücumunu onların Böyük Britaniya üzərindəki qələbəsindən sonra gözləyirdi.

Tarixin müəmması

Beləliklə, SSRİ qoşunlarının qəfil hücuma qarşı hazırlıq vəziyyətinə gətirilməsi yubanırdı, onun yeni sərhədlərinin möhkəmləndirilməsi işi süni surətdə ləngidilirdi. SSRİ hərb sənayesinin inkişafına, ordunun yenidən silahlandırılması sürətinə görə Almaniyadan çox geri qalırdı. 30-cu illərin repressiyaları da sovet ordusu rəhbərliyini xeyli zəiflətmişdi. Ordunun bir çox yüksək rütbəli zabitləri Stalinin qəzəbinin, hakimiyyət hərisliyinin qurbanına çevrilmişdilər.

Aradan uzun zaman keçəndən sonra indi belə iddialar da var ki, Stalin sovet ordusunu Almaniya ilə sərhəd bölgədə bilərəkdən zəiflətməklə onu müharibəyə bir növ həvəsləndirib. Burada niyyət müharibədə Almaniyaya qalib gəlməklə Şərqi Avropanı, Balkan yarımadasını və Qara dənizdəki boğazları ələ keçirmək olub. Bu, tarix üçün kifayət qədər maraqlı tədqiqat mövzusudur. Amma tarixçilər indiyə kimi Stalinin müharibədən qabaq hansı fikirdə olduğunu müəyyən edən qəti nəticəyə gələ bilməyiblər. Ona görə Almaniyanın SSRİ-yə qarşı qəfil hücumunda tarixin böyük müəmmaları da gizlənir. Bütün hallarda hitlerçilərin 79 il əvvəl başladıqları "Barbarossa" planı tarixin ən böyük hücum əməliyyatı idi. Əməliyyata 4,5 milyon nəfərlik alman ordusu cəlb olunmuşdu. Onlar 2900 kilometrlik sərhədboyu hücuma keçmişdilər. Əməliyyatda 60 min texnikadan istifadə olunurdu.

Müharibənin taleyini dəyişən döyüş

Alman qoşunları ildırımsürətli müharibə strategiyası ilə sovet ordusuna ciddi zərbələr vurdular. Xüsusən SSRİ-nin qərb sərhədlərində hələ tam komplektləşdirilməmiş hərbi birləşmələr daha yaxşı silahlanmış və müasir döyüş təcrübəsi olan alman qoşunlarının güclü hücumuna tab gətirə bilmədilər. Böyük itkilər verərək ölkənin içərilərinə doğru sürətlə geri çəkilməyə başladılar. Almanlar qışa qədər Arxangelsk-Həştərxan xəttinə çıxmaq ümidində idilər. Hitlerçilər müharibənin elə birinci həftəsində Leninqrada və Kiyevə yaxınlaşdılar. Smolenski ələ keçirdilər. Sentyabr ayında isə Kiyevi tutub, Leninqradı mühasirəyə alaraq bu dəfə də Moskva üzərinə güclü hücuma başladılar. Amma sovet ordusunun təşəbbüsü ələ almaq səyləri bu dəfə səmərə verdi. Alman qoşunları Moskva döyüşündə darmadağın edilərək geri atıldılar. Noyabrın 15-də onların daha böyük qüvvə ilə paytaxt üzərinə ikinci güclü həmləsi oldu. Bəzi yerlərdə hətta Moskvaya 5 kilometrə qədər yaxınlaşa bildilər. Bununla belə müdafiə döyüşlərində sovet ordusu hitlerçiləri taqətdən saldı. 1941-ci il dekabrın 5 və 6-da isə faşistlər üzərinə əks-hücum başlandı. Onlar 100-250 km geri oturduldu. Sovet əsgərlərinin Moskva döyüşündəki və 1942-ci ilin qış hücumundakı qələbəsi Almaniyanın ildırımsürətli müharibə planını boşa çıxardı və müharibənin taleyini, demək olar ki, həll etdi. Bu qələbə hitlerçilərin işğal etdikləri başqa ölkələrdə müqavimət hərəkatına güclü təkan verdi, anti-Hitler koalisiyasını möhkəmləndirdi, faşist dövlətləri blokunu zəiflətdi. Beləliklə, 1945-ci ilin 9 mayına qədər davam edən müharibə Hitler Almaniyasının acı məğlubiyyəti ilə tamamlandı.

Müharibədə həmin vaxt dünyada mövcud olan 73 dövlətdən 62-si və dünya əhalisinin 80 faizi iştirak edib. Hərbi əməliyyatlar 40 dövlətin ərazisində və dünyanın bütün okeanlarının sularında aparılıb.

Müharibə dövründə dünya üzrə 110 milyon insan səfərbər edilib. Ümumi itkilər 60, bəzi məlumatlara görə 65 milyon nəfər olub. Antifaşist koalisiyasının hərbi itkiləri 16 milyon, mülki itkiləri 30 milyon nəfər, Almaniya və onun müttəfiqlərinin hərbi itkiləri 9 milyon, mülki itkiləri 8 milyon nəfərdən çox olub. Antifaşist koalisiyasında ən çox hərbi itki SSRİ-nin olub - 11 milyon nəfər. Almaniya isə təkbaşına 5 milyon 318 min əsgərini itirib.

Müharibə dövründə sovet ordusunun təqribən 5 milyona yaxın, Almaniyanın isə 4 milyon 100 min əsgəri əsir götürülüb. Müharibənin sonunda SSRİ-də 3 milyon 486 min 206 hərbi əsir olub. 1956-cı ildə sonuncu əsir ölkəsinə yola salınıb. SSRİ-nin ölüm düşərgələrində saxlanılan əsirlərin 518 min 520 nəfəri dünyasını dəyişib. 2 milyon 967 min 686 nəfər ölkəsinə qaytarılıb.

Müharibənin iştirakçı dövlətlərə vurduğu maddi zərər 4 trilyon dollar təşkil edib. Bunlar da maraqlı faktlardır.

Dünyanı özünə vətən bilənlərin savaşı

Tarixin mahiyyəti belədir: aradan illər keçəndən sonra bəzi məsələlərə baxış bucaqları dəyişir. Yeni rəylər, münasibətlər, iddialar formalaşır. Bunu Hitler Almaniyasının SSRİ üzərinə hücumuna, faşizm üzərində qazanılmış qələbəyə, hətta Böyük Vətən müharibəsi adına münasibətdə də görürük. Kimin necə düşünməsindən asılı olmayaraq bu müharibə xeyrin şərə, bəşəriyyətin aydın gələcəyini düşünənlərin bu gələcəyi zülmətə boyamaq istəyənlərə qarşı savaşı idi. Sonda xeyir şərə, işıq qaranlığa qalib gəldi. Və bu qələbə həm də yüz minlərlə Azərbaycan övladının canı-qanı, əziyyəti hesabına əldə edildi.

Onlar bu müharibədə Azərbaycan adından vuruşurdular. Təkcə keçmiş SSRİ-ni deyil, ümumilikdə dünyanı və onun bir parçası kimi Azərbaycanı da faşizm bəlasından qoruyurdular. Bu, bütün dünyanı özünə vətən bilənlərin apardığı bir savaş idi. Tarixin hər bir dövründə insanların dünyanı özlərinə vətən bilmələrinə, onu pisliklərdən, fəlakətlərdən, ziyanlı düşüncələrdən mühafizə etmələrinə ehtiyacı var. Ona görə də Böyük Vətən müharibəsi anlayışı tarixin bütün dövrlərində öz dəyərini, əhəmiyyətini qoruyur. Bu gün də Azərbaycanda elə bir ailə, nəsil tapılmaz ki, Böyük Vətən müharibəsi onun taleyinə təsir göstərməmiş olsun. Faşizm üzərindəki qələbədə o ailənin, nəslin nümayəndələrinin fədakarlığı görünməsin.

Azərbaycan işğalçı faşistlərlə mübarizəyə elə müharibənin ilk günündən - 22 iyun 1941-ci ildən qoşuldu. 681 mindən çox azərbaycanlı faşizmə qarşı mübarizəyə səfərbər olundu. Onda Azərbaycanın ümumi əhalisi 3,4 milyon idi. Ölkəmizdən düz 681 min nəfər cəbhəyə yollanmışdı. Onların sıralarında 10 min qadın da vardı. Cəbhə xətti üçün Azərbaycanda 15 min tibb işçisi, 750 rabitəçi, 3 min sürücü hazırlanmışdı. Azərbaycan ərazisində 87 batalyon, 1123 özünümüdafiə, 5 piyada dəstələri yaradılmış, 6 milli diviziyası döyüşlərdə iştirak etmişdi. Onlar Brest qalası, Leninqrad, Moskva, Stalinqrad, Qafqaz uğrunda döyüşlərdə böyük qəhrəmanlıq göstərmişdilər. Kursk, Berlin uğrunda döyüşlərdə iştirak etmiş, Ukraynada, Krım yarımadasında vuruşmuş, Qırmızı Ordunun tərkibində Pribaltikanı, Şərqi Avropanı azad etmişdilər.

Bu müharibədəki şücaətinə görə Azərbaycandan 130 nəfər Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adını qazanmışdı. General Həzi Aslanov daxil olmaqla 3 nəfər bu ada iki dəfə layiq görülmüşdür. Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adını alanlar arasında 42 nəfər milliyyətcə azərbaycanlıdır.

Azərbaycanlı əsgər və zabitlər Fransada, İtaliyada, Krımda, Belarusda getdikcə genişlənən partizan hərəkatında da fəal iştirak etmişlər. Bəzi partizan dəstələrinin komandirləri məhz azərbaycanlılar idi.

"Hər şey cəbhə üçün! Hər şey qələbə üçün!"

Azərbaycandan orduya gedənlərin 300 mindən çoxu bu müharibədə həlak oldu, itkin düşdü. Ön cəbhədə vuruşan əsgər və zabitlərimizlə yanaşı, yüz minlərlə soydaşımız - yaşlı, qadın, uşaq da qələbə naminə arxa cəbhələrdə gecə-gündüz min bir məşəqqət çəkdi. Onda Bakı və Cənubi Qafqaz SSRİ iqtisadiyyatının əsas enerji mənbəyi idi. Keçmiş ittifaq ərazisində neft hasilatının 80 faizi Azərbaycanda çıxarılırdı. Alman komandanlığı da Bakı neftinə xüsusi maraq göstərirdi. Qafqaz uğrundakı döyüşlərdə almanların əsas hədəfi var idi - Bakını və onun neft-qaz sənayesini nəzarətə götürmək.

Amma döyüşçülərimizin qəhrəmanlığı hitlerçilərə bu mənfur niyyətlərinə çatmağa imkan vermədi. Müharibə illərində Azərbaycan neftçiləri bütün SSRİ-nin yanacaq ehtiyacının 80 faizini təmin edirdilər. Müharibənin elə ilk ilində cəbhəyə 23,5 milyon ton neft göndərilmişdi. Böyük Vətən müharibəsi dövründə hərbi ehtiyaclar üçün göndərilən neftin ümumi həcmi isə 75 milyon ton idi. Sovet ordusunun hərbi təyyarələri akademik Yusif Məmmədəliyev kimi alimlərimizin Bakı neftindən aldığı yüksək keyfiyyətli yanacaq hesabına havaya qalxır, faşistlərin başına od ələyirdi.

Böyük Vətən müharibəsi başlayandan sonra bütün respublika "Hər şey cəbhə üçün, hər şey qələbə üçün!" şüarı ilə çalışırdı. Bütün sahələr cəbhənin maraqlarına qulluq edirdi. Ordunun təminatı üçün Azərbaycandakı müəssisələr əvvəllər burada istehsal olunmayan böyük miqdarda qida, geyim, ayaqqabı və digər mal növlərinin istehsalına başlamışdı.

Böyük Vətən müharibəsinin ilk dövründə Azərbaycanın yüngül sənaye müəssisələri Qırmızı Ordunun ehtiyacları üçün təxminən 30 növ məhsul istehsal edirdilər. Azərbaycan həkimlərinin, tibb işçilərinin Böyük Vətən müharibəsi dövründəki fədakar əməyini də xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Cəbhə xəttində minlərlə yaralını həyata qaytaran tibb işçilərimizin qəhrəmanlığı ilə yanaşı, Bakıda və ölkə daxilində onlarca hərbi hospital da fəaliyyət göstərirdi. Rəsmi məlumatlara görə, Azərbaycanın xəstəxanalarında yarım milyon sovet əsgəri müalicə edilmişdi. Onların bir çoxu müharibədən sonra da Azərbaycanda qalaraq talelərini bura bağlamışdılar.

Milyonlarla insanın həyat və sağlamlığını itirməsi, çox böyük miqyasda sosial-iqtisadi itkilər, dağıntılar, dünyaya və bəşəriyyətə qarşı böyük ziyanlarla tamamlanmış Böyük Vətən müharibəsinin, ümumilikdə faşizmə qarşı mübarizənin anlatdığı çox həqiqətlər var. Bu həqiqətlərin ən alisi isə sülh, bəşəri dəyərlər uğrunda çalışmağın bütün dövrlərdə insanlığın ali missiyası olmasıdır.

İradə ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"